

ILMAR TALVE ISIKLIK JA ÜLDINE EESTI

Ilmar Talve. Vanem ja noorem Eesti. Tartu: Ilmamaa, 2008. 296 lk.

Ilmar Talve (1919–2007) näol on tegu väga mitmekülgse loojaisiku ja teadlasega, kelle töö ja tegevuseta esineks tõsi-seid valgeid laike nii Eesti, Soome kui ka Rootsi rahvateaduses ehk etnograafias. Eriti just Eesti ja Soome rahvakultuuri uurimisel käsitles ta keskse tähtsusega teemasid ning kirjutas ülevaate-teosed, millel pole ainult püsiväärtus, vaid mis oma põhjaliku ainekäsitleusega on teiste uurijate jaoks nõnda olulised, et neil on oma kindel osa kummagi rahva identiteediloomeprotsessis.¹ Viimases valdkonnas andis Talve eestlastele muidugi ka „Juhansoni reisirid“, mis oli pagulastele kultuslik ning kodueestlastele müütilise tähtsusega teos.²

Ilmselt kõlab eelöeldu kiidulauluna. Ja omegi sai siin puudutatud vaid ühte väikest osa Talve loomingust. Ainuüksi teadustööd on tema nime all ilmunud vähemalt 108 (lk 247). Ilukirjandust pärineb Talve sulest kümnekonna raamatu ringis. Mitte kogu ilukirjanduslik looming ei jõudnud raamatukaante vahele, paljud lühemad kirjatükid ilmusid üksnes perioodilistes väljaannetes. Tundub, et Talve ise ei muretsenud eriti selle pärast, sest paguluse algaastatel tuli autorite nappusel kirjutada palju ning kogu tolle

aja loomingut ei pidanud kirjanik väga väärtuslikuks (lk 249).

Nüüd on kirjastus Ilmamaa oma „Ilmatarkade“ sarjas välja andnud Ilmar Talve artiklite kogumiku. „Vanema ja noorema Eesti“ selgroo moodustavad kultuuriloolased kirjutised ajakirjast Tulimuld. Kokku on raamatus kaks-kümmend sisu mõttes ajalisse järjekorda pandud artiklit, mis alustavad eesti kirjanduskultuuri lugu Henriku kroonikaga ning jõuavad välis- ja kodueestluse vahekordade selgitamiseni.

Üldiselt hea tervikutunde andev kogumik lõpeb autori intervjuuga ajakirjale Looming aastast 1989. Siiski oleks kogumiku koostajad võinud kaaluda raamatu avamist just eluloolise intervjuuga – Sirje Ruutsoo usutleb autorit, kellest Nõukogude Eesti lugeja kuigi palju ei teadnud, ning läbi võetakse kogu Talve elu-, kirjaniku- ja teadlasete. Ka praegusel kujul on „Vanemal ja nooremal Eestil“ oma loogiline ja põhjendatud ülesehitus ning ainuke tõsine häda, mida raamatule võiks ette heita, seisneb selles, et ta pole poole paksem. Tuleb jääda lootma, et Talve artiklitest tehakse tulevikus veel teisigi valikuid. Põhjust selleks vaieldamatult oleks. Teisalt ei ole „Vanem ja noorem Eesti“ raamat, mis ammendaks end ühekordse kiire läbilugemisega. Tegemine on ikkagi teosega, mis artiklist artiklisse õõtsub tõsise kirjandus- ja ajaloo uurimuse ning intelligentse ja andeka sulega kirjutatud esseistika vahepeal. Haritud ja kirjandusega tegeleva lugeja kodus on Ilmar Talve kogumiku koht kuskil käeulatuses, et vaadata järele mõnda hoiakut või kontrollida mõnda fakti.

¹ I. Talve, Eesti kultuurilugu. Tartu: Ilmamaa, 2005; I. Talve, Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinoja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1979.

² I. Talve, Juhansoni reisirid. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1959; I. Talve, Juhansoni reisirid. Tallinn: Faatum, 1994.

Just teadlikult hoiakupõhine ja poleemiline esseistika muudab Ilmar Talve kogumiku eriti nauditavaks. Kipub ju seda meil tänapäeval väheks jääma, ajalehtedes ilmuvat esseistikat kammitsevad mahuprobleemid ning ajakirjadest avaldab esseistlikumat laadi tekste sisuliselt vaid Looming. Kaugel sellest, et öelda, nagu oleks pideva tööjõu-, raha- ja lugejanappuse all kannatavates väliseestlaste väljannetes olnud olukord parem, kuid Ilmar Talve aastakümnetetagused esseistlikud mõlgutused rahvusest, kultuurist ja rahvuskultuurist kujutavad endast väärtuslikku ja sugugi mitte vananenud lektüüri, mis paneb järele mõtlema.

Nii näiteks kurdab Talve raamatu lõpuossa paigutatud sünnipäevakõnes 80-aastaseks saavale Arvo Mägile, et „kodueesti proosas näib okupatsiooni tingimustes ka keeles midagi olevat kaduma läinud, eeskätt see eestlastele omane ütlemise rõõmus lopsakus...” (lk 237). Neid ridu lugeda on tõepoolest veider: „eestlastele omane ütlemise rõõmus lopsakus”. See on miski, mille peale ise ei oskaks tulla ja mis sunnib küsima, kas oleme tõesti nii rängalt räsida saanud, et see kõlab vastu ka meie „kuivavõitu ja värvitust sõnapruugist” (lk 237). Viimast, muide, pani Talve aga süüks paguluses sündinud väliseestlastele, mitte koju jäänud rahvuskaslastele.

Vihast poleemilisust õhkub eriti Ilmar Talve noorusesse jäänud kirjatöödest. Teravate sõnadega kirub ta 1949. aastal ilmunud artiklis „Halli horisondi ees. Mõtteid pagulaskirjanduse teest ja tulevikust” Artur Adsonit kui kriitikut, kelle „suhtumine igasse teosesse on ülemtsensori oma, teda ei huvita teos kui kirjanduslik nähtus, vaid külgesündinud tšinovniku agarusega hakkab ta sellest kohe otsima „ideoloogilisi nõrkusi”, eksimisi „moraali” ja „hea tooni” ning meile propagandaliselt kasuliku vastu – põhimõtted, milles ta lahku ei

lähe *Ираѳда* ega *Das Reich*’i kirjandusarvustajatest” (lk 218).

Kuid see ei tähenda, nagu oleks Talve eesmärk ka noore mehena olnud vaielda vaidlemise pärast. Kogu oma elu jooksul esindas ta kõrgeid standardeid ja tema jutt kandis selget eesmärki. Nii ka kirudes väliseesti kirjanduskriitikat, jõudis ta lõpuks järeldusele, et oluline on olla teadlik „väliste ja sisemiste takistuste olemasolust” ning töötada ikkagi edasi (lk 222). Nagu Talve artiklile lisatud postskriptumis nendib, kandis neid mõtteid eelkõige trots (lk 223) ning neid esmapilgul ajatuina näivaid mõtteid peab autor tagantjärele üsna ebaoriginaalseiks (lk 224).

Autori sellekohase hinnanguga ei tahaks siiski hästi nõustuda. Kuid kindlasti ongi asi selles, et lugedes neid ridu nüüd, Eesti Vabariigis, on nad omandanud juba hoopis uue, ajaloodokumendi laadse väärtuse. Üllatav, et Ilmar Talve nii tagasihoidlikult oma mõttekäikudesse suhtub, sest on ta ju ise uurinud just oma eelkäijate-kirjanike elu neid tahke, mida viimased pole teab kui olulisteks pidanud.

Nii sisaldab „Vanem ja noorem Eesti” artikleid „Noor Gustav Suits Soomes 1901–1911”, „Nooreestlased Ahvenamaal 1906–1913” ja „Friedebert Tuglas Pariisis 1909–1914”. Kõnealused artiklid kuuluvad oma detailitäpsuse ja deskriptiivse laadi poolest žanri, mida on kohane võrrelda ajaloo abiteaduste – arheoloogia, diplomaatika ja paleograafia või näiteks numismaatika viljadega. Nimelt on Talve võtnud vaevaks uurida läbi ja kirjutada välja Gustav Suitsu, Ahvenamaal viibinud nooreestlaste ja Friedebert Tuglase elu teatud etappide kohta kõige pisemaid detaile. Ta ei tee suuri järeldusi, vaid esitab neid pigem arusaadavalt ja lihtsalt kellegi jaoks, kes tahab ühel päeval nende teemadega tõsiselt tööle hakata. Kui põhjalikult on Talve töötanud, seda tõendab järgmine katke artiklist „Nooreestlased Ahvena-

maal 1906–1913”: „Tuglas on üksikasjalikult kirjeldanud laevasõitu Turust läbi saarestiku Ahvenamaale. Ta sõitis Turust Stockholmi mineva laevaga, mis Tuglase teatel peatus Ahvenamaal ainult Föglöl (Degerbys), ja üldse mitte Maarianhaminas. Sõit Turust Degerbyni kestis seitse tundi. Tõenäolisem on, et kirjeldatud laevasõit toimus 24. ja 25. mai vahelisel ööl” (lk 116–117). Olgu veel öeldud, et iga lause juures on viide, millega Talve mitte ainult ei märgi kasutatud allikaid, vaid annab ka oma hinnangu asjaosalise mälestustele või märkmetele. Nii leiab Talve, et „Tuglas võib ka eksida, sest Turust Stockholmi igal kolmapäeval ja pühapäeval kell 16.30 minev „Bore” peatus nimelt Maarianhaminas, kust ärasõit oli järgmisel päeval 11.30” (lk 277). Allikas, millele Talve tugineb, on 1907. aasta 27. aprilli ja 4. mai ajalehes Åland trükitud sõiduplaan (lk 277)!

Artikli „Friedebert Tuglas Pariisis 1909–1914” tarbeks käis Ilmar Talve koguni ise Pariisis ära, sest: „Raske on kirjutada näiteks Pariisist, kui sa seal käinud ei ole” (lk 245). Ning tõsise välija kabinetitöö kombinatsioonis ongi sündinud artikkel, mis oma detailitiheduselt on samaväärne „Nooreestlastega Ahvenamaal 1906–1913” ning kujutab endast samuti põhjalikku faktikogu, mille põhjal on teistel uurijatel võimalik juba edasi töötada ja vajadusel teha ka järeldusi.

Omamoodi vahelugemistena mõjuvad kogumiku kolmandasse neljandikku paigutatud lühemad mälestuskillud „Teadustee alguses I”, „Teadustee alguses II” ja „Eerik Laid”. Esimesed kaks on ilmunud ajakirjas Tulimuld aastatel 1990 ja 1991, „Eerik Laid. Äärjoni ta teaduslikust tegevusest” on aga 1962. aastal valminud järelehüüe, mis tegelikult kord juba ka Eestis ilmunud.³

³ I. Talve, Eerik Laid. Äärjoni ta teaduslikust tegevusest. – E. Laid, Paopai-gad. Tartu: Ilmamaa, 1997, lk 457–465.

Ometi moodustavad need kolm lugu omaette terviku, tagasivaate Ilmar Talve kujunemise ja teadlastee algaastatele. „Teadustee alguses I” kannab alapealkirja „Mälestusi Oskar Looritsast ta 90-nda sünnipäeva puhul” ja „Teadustee alguses II” alapealkirja „Mälestusi Paul Aristest”. Need on soojad ja isiklikud lood. Esimeses meenutab Talve näiteks 1942. aasta kevadel Looritsale viimase kodus antud rahvaluuleksamit, mille õppejõud katkestas, et kuulata vahepeal BBC-d (lk 173). Teises on aga juttu samal aastal korraldatud rahvaluule- ja etnograafiaekspeditsioonist Vadjamaale, kuid esineb ka anekdootlikumaid kilde: „Foneetika eksam [---] läks mul oma arvamuse järgi päris kenasti, ja ma olin üllatunud, kui Aristest õpperaamatusse kirjutas ainult 4+. Ma küsisin, et miks nii, sest ma polnud ühtegi vastust võlgu jäänud. Aristest vastuse järgi põhjuseks oli see, et ma olevat tema loengutel „alati nii flegmaatiline” (lk 183).

Eerik Laidi mälestuseks kirjutatud järelehüüe kuulub aga eelpoolnimetatutega kokku kollegiaalsuse pärast. Käis ju Talve Vadjamaal koos Laidi ja Aristestega ning nad puutusid omajagu kokku ka pärast sõda Rootsis.

Kakskümmend üks artiklit on ühtaegu palju ja ometi nii vähe. Palju selles mõttes, et Ilmar Talve mainib, piiritleb või lahkab arvukalt nimesid, mõisteid ja probleeme. Muidugi tuleb siin appi raamatu lõpus olev nimeregister, kuid selge see, et „Vanem ja noorem Eesti” ei ole raamat, mida oleks võimalik ja ka mõttekas lugeda läbi ühe päevaga. Ja vähe on seda kõike, sest igast artiklist torkab silma, et autoril on selle kohta öelda veel nii mõndagi. Eks ta jõudis oma pika elu jooksul seda ka teha, mistõttu jääb üle korrata veel soovi, et „Vanem ja noorem Eesti” ei jääks viimaseks Ilmar Talve artiklikogumikuks.

EESTI-LÄTI UURIJATE ÜHISKOGUMIK – TERETULNUD ALGATUS

Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages. Kristiina Ross, Pēteris Vanags (eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2008. 377 lk.

Balti ühistöö hädavajalikkusest räägitakse šampuseklaaside kõlina saatel kõrgel ametlikul tasemel tihti, kuid päristegudeni jõutakse harva. Nüüd on vähemalt filoloogidel põhjust siiralt rõõmustada: hakkama on saanud käegakatsutava teoga, Eesti ja Läti uurijate ühiskogumikuga, mille peateema on seotud läti ja eesti kirjakeele ühiste lähtekohtadega või juurtega, kui kogumiku pealkirjast väga täpselt kinni pidada. Kogumiku eestipoolne initsiaator on Kristiina Ross. Kogumikule eelnes 2002. aasta sügisel Eesti Keele Instituudis Kristiina Rossi ja Urmas Sutropi korraldatud ühisseminar „Läti ja eesti kirjakeele ühised juured”. Selle tööst on sisuka ülevaate kirjutanud Väino Klaus (vt Keel ja Kirjandus 2003, nr 2, lk 151–152).

Eesti ja läti kirjakeele uurimise paradoks on õieti selles, et seni on üha fookuses olnud eesti ja soome kirjakeele rööpne uurimine, ometi on eesti ja läti kirjakeele tekkimise mõjutegurites ja protsessis palju rohkem ühist. (Meie kirjasõna sünni avataktki on kõnekas: esimene teadaolev eestikeelne raamat aastast 1525 sisaldas nii eesti- kui ka lätikeelseid tekste.) Ja see, mis ongi tehtud, on jäänud Läti ja Eesti uurijatele vastastikku tõenäoliselt tundmatuks, mainitagu siinkohal kas või Edgars Dunsdorfsi (1904–2002) läti esimese piiblitõlke ajaloo põhjalikku käsitlust (Edgars Dunsdorfs. Pirmās latviešu Bībeles vēsture. [Mineapole:] Latviešu ev.-lut. baznīca Amerikā, 1979).

Kogumiku juhatab sisse toimetajate Kristiina Rossi ja Pēteris Vanagsi eesõna „Läti ja eesti kirjakeele ühised juured”, mille juurde kuulub tabel, kus kõrvutavalt on esitatud eesti ja läti kirjakeele arengu tähtsamad sündmused Henriku kroonikast kuni esimese piiblitõlke ilmumiseni ja Liivimaa kaart umbkaudu aastast 1630. Tabelis esitatakse koos ühelt poolt põhja- ja lõuna-eesti kirjakeele ning teiselt poolt läti ja latgale kirjakeele kronoloogia. Kogumikus on 12 artiklit 12 autorilt. Kogumiku lõpust leiame bibliograafia ja nimeregistri.

Eesti autoreid on seitse. Teoloog Toomas Paul on andnud ülevaate kultuurikontekstist, milles varasem eestikeelne kirjasõna on kujunenud. Ajaloolane Aivar Põldvee esitab tükikese meie koolilugu, keskendudes talurahvakoolide tekkele Eesti- ja Liivimaal XVII sajandi viimasel veerandil. Kirjandusuurija Kristi Viidingu kirjutis käsitleb varase eestikeelse ilmaliku kirjanduse kirjandusliku tausta uurimislugu. Sama valdkonna uurija Liina Lukase artikkel on pühendatud baltisaksa kirjanduse uurimisele. Kristiina Rossi kirjutise teemaks on Piibli tõlked eesti keelde: ta on võrrelnud käsikirju, et vastata küsimusele, kes on tõlkija(d). Heli Laanekase ja Kristiina Rossi ühine kirjutis uurib põhja- ja lõuna-eesti kirjakeele kujunemise keelelist, halduslikku ja poliitilist tausta. Külli Habichti kirjutis annab ülevaate eesti vana kirjakeele uurimisest Eestis.

On päris selge, et eesti ja läti uurijad ei tunne vastastikku uurimisvaldkonda piisavalt. Kogumik loodetavasti tekitab ja laiendab sellesuunalist huvi. Teemast huvitatud eesti lugejale on eesti uurijate tööd üldiselt hästi tuntud, mida ilmselt ei julge öelda Läti poole

kohta Eesti kontekstis. Väljaande taga-kaanel on kogumiku toimetajate lühitutvustus. Väga kohane oluks tutvustada teisi autoreid. „Suur maailm”, kellele kogumik on ju suunatud, ei tunne neid, ja meil Eestis ei teata päris kindlasti laiemalt Läti uurijaid. Siinsed napid read loomulikult ei täida seda lünka, liiatigi ei või allakirjutanu teada, mida autorid ise tahaksid endast teada anda.

Vaadeldava kogumiku põnevaim lätlane on kahtlemata New Yorgis elav ja tegutsev kultuuriajaloolane Jānis Krēslīšs (snd 1924), kes on vaheda sõnaga kriitiline ja teravapilguline uurija, läti ajalookäsitlustes valitsevate klišeede ja müütide purustaja. Ta on 40 aastat töötanud Ameerika Ühendriikide välispoliitika nõukogus (*Council on Foreign Relations*). Selle kogumiku lugu „Early modern textuality” oli siinkirjutajale mõningane pettumus: autor kritiseerib oma suure lugemuse kõrgustest üldsõnaliselt vanema kirjasona senist uurimist, heites ette kapselduvat lähenemisnurka. Kiitev sõna pudeneb siiski käsitleva kogumiku Läti-poolse toimetaja P. Vanagsi aadressil, kes artikli autori arvates on analüüsinud vanaläti keele küsimusi avaramas plaanis.

Māra Grudule (snd 1963) on Läti Ülikooli läti kirjanduse dotsent. Ta on uurinud saksa mõjusid läti vanemas kirjanduses ja tunneb jätkuvat huvi läti-eesti kirjandussuhete vastu. Uurimistulemusi on ta avaldanud peamiselt läti keeles. M. Grudule on ilmselt sage külaline Eestis korraldatavatel teadusüritustel ja ta teeb ning on teinud koostööd eesti vanema kirjanduse digitaalse tekstikogu tööruhmgaga. Kogumikku loovutatud kirjutis käsitleb läti luulet Liivi- ja Kuramaal XVII sajandil ja XVIII sajandi algul kuni aastani 1727. Kirjutises on juttu sellistest üldisemalt teada autoritest nagu Georg Manzel, Christopher Fürecker ja Svan-te Gustav Dietz, aga ka paljudest

vähemtuntud, unustuse hõlma vajunud nimedest.

P. Vanags (snd 1962) on Stockholmi Ülikooli balti keelte professor ja Riias ilmuva rahvusvahelise keeleteadusliku ajakirja Baltu filoloogija peatoimetaja. (Oluline vahemärkus: Baltu filoloogija publitseerib tekste nii läti ja leedu kui ka inglise keeles ehk äraseletatult: läti ja leedu keelel on teaduskeelena rahvusvaheline mõõde. Vahemärkus on vajalik seetõttu, et Eesti uurijad ei suuda tajuda seda põhimõtteliselt olulist erinevust võrreldes meie Eesti situatsiooniga.) P. Vanagsi kogumiku artikkel annab ülevaate vanaläti kirja-keele arengu etappidest. Küllalt detailselt on esitatud läti kirjasüsteemi areng. Artikli lõpuosas tutvustatakse lühidalt alam- ja ülemsaksa mõju läti keele eri tasandil.

Loodetavasti viivad ühiskogumikud edaspidi selleni, et eesti ja läti kirjakeele asjaomaseid protsesse uuritakse ja vaadeldakse rööpselt ja sünteesivalt. Praeguses kogumikus on n-ö ühisosa kahetsusväärsest väike.

Everita Milčonoka-Andronova (snd 1972) on Läti Ülikooli matemaatika ja infotehnoloogia instituudi tehisintellekti labori teadur ja Peterburi Ülikooli läti filoloogia õppejõud. Tema uurimisteedad on seotud korpuslingvistikaga. Lätlastel on vanade tekstide skannimise alal suured kogemused ja nad on saavutanud häid tulemusi varajaste, XVI–XVII sajandi läti tekstidest andmebaasi loomisel. Lõppeesmärgiks on vana kirjakeele sõnaraamatu koostamine.

Lidija Leikuma (snd 1954) on Läti Ülikooli balti keelte õppetooli ja Daugavpils Pedagoogikaülikooli dotsent. Tema peamine uurimisvaldkond on seotud latgale murrete ja latgale kirjakeele ajaloo uurimisega. Latgale kirjakeele teke ja areng on uurija leivanumber ja seda teemat viljeleb ta ka siinses kogumikus.

Õnnestunuks tuleb pidada ideed koondada kasutatud kirjandus kogumiku lõppu ühtsesse alfabeetilisse nimes-tikku. Eesti ja läti vana kirjakeele allikate ja enamasti ka teemaga seotud bibliograafia on väga ulatuslik (lk 305–365) ja seda eriti eesti kirjakeele uurimise-ga seonduvat täiendades tekiks väga väärtuslik teemabibliograafia. Bibliograafia vajanuks aga mõningast ühtlustavat ülekaimist, pidades silmas praegust autoriti üpris kirevat vormistust. Nii eestlastel kui ka lätlastel on teinekord tavaks kirillitsa latiniseerimisel kasutada kodukootud, teineteisest oluliselt lahknevat süsteemi, kuid sellist tüüpi kogumikus oleks latiniseerimisel küll mõistlik kasutada Montreali süsteemi, mille Venemaagi on heaks kiitnud. Probleem tuleb esile näiteks kirjes *Pančenko, Aleksandr*. Eesti

väljaandeid iseloomustab omamoodi halva traditsioonina läti (ja leedu) nimede jms vigane esitus. Balti ortograafiad kasutavad palju diakriitiku-me, mille edasiandmine näikse väljas-pool emamaad üle jõu käivat. Üllatusli-kult miskipärast ka selles kogumikus, kus bibliograafilised kirjed pole oletata-vasti tõlgetesse uuesti ümber kirjutatud, vaid kopeeritud algupärasteist. Parandatatagu siinkohal neist üks, vana kirjakeele uurimise seisukohalt üliolulise uurimuse kirje, kus pea kõik läti ortogrammid on vigased

Oleks tore, kui Eesti ja Läti uurijate koostöö seminaride, kogumike vms vormis jätkuks tulevikuski.

LEMBIT VABA

RAHVALUULET KODULOOS

Jüri Kuldkeppi mälestusvihikud. [Tallinn: T. Kuldkepp, 2007. 60 lk]; **Õlemä elon. Lugusid Kodavere mur-rakus. Lood kogus Eevi Treial. Ranna, 2006. 96 lk; Põlvess põlve. Toime-taja ja väljaandja: Eevi Treial. [Kodavere], 2007. 95 lk; Põlvamaa muistendid. Toimetaja Rein Vill. Põlva, 2007. 116 lk.**

Tänapäevase küllaltki mahuka raamatutoodangu üks olulisi löike näikse olevat kodulooline kirjandus. Nii ulatuselt kui ka sisult on see väga mitmepalgeline: raamat võib haarata küla, valda, kihelkonda, maakonda, isegi mitut maakonda või tervet Eestit. Ent olen näinud ka talu ajalugu. Sisult võib vastav raamat olla ajalooline, ülevaatlik-kirjeldav, mälestuslik või pärimuslik. Just nimelt pärimuslikku leidub koduloolises kirjanduses üsna tihti, isegi valdavalt. Sestap ongi käesolevas tut-

vustuses osutatud mõnele enam-vähem folkloorsele teosele, mis ei tarvitse eriti tuntud olla.

Jüri Kuldkepp (1880–1966) oli Jakob Hurda kaastööline Piliistvere kihelkonnas aastast 1895. Tema mälestusvihi-kud sisaldavad mehe kogutud folkloorset materjali, mille puhtand kas saadeti Hurdale või jäeti mingil põhjusel saatmata. Raamatuke on uskumatult lohakalt välja antud: nummerdamata on nii leheküljed kui ka palad, korralik tiitelleht puudub jms. Segasest sisse-juhatuses ei selgu raamatu tegelik autor: on see koguja Jüri Kuldkepp või hoopis „Kuldkeppide kroonika” kirja-panija Jaan (lk 5)? Või on 1998. aastal Stockholmis kirjutatud saatesõna (autor Andrus Hans Kuldkepp) mõeldud hoopis teise raamatu (kroonika) tarvis?

Raamatus on 59 pealkirja all 212 pala, mis hõlmavad muistendeid, usun-

dilisi kujutelmi, rahvanaljandeid ja pajatusi, isikuloolisi mälestusi. Raamatukese teeb huvitavaks see, et kõik lood – ka pärimuslikud muistendid ja naljandid – on seostatud konkreetsete isikutega, enamasti Kuldklippidega.

Peab küll ütleva, et rohked joonealused viited nimelele ja sugulusastmetele (kaasa arvatud daatumid) pigem segavad lugemist kui aitavad orienteeruda. Mõistlikum ja informatiivsem oluks anda eraldi kas vastav teave või osa sugupuust.

Ka tekstides on mõningaid segadusi. Näiteks ei selgu, kes on minajutustaja tekstis „Roosi paber”? Kui tekstis „Tõnis Kõöhleri nägemus” on juttu Krimmi sõja medalist, siis peaks tegemist olema Nikolai I-ga, mitte Nikolai II-ga. Tekstis „Mart Teetsov ja kohtukull” esinev mõisnik on ilmselt Ditmar, mitte Titmar. Vaatamata editeerimise lohakusele on see huvitav raamatuke, mis on kõnekas nii pilistverelasele kui ka folkloorihuvilisele ülepea.

Raamatukese „Õlemä elon” on koostanud Kodavere kihelkonnas pensionipõlve pidav õpetaja Eevi Treial, kes tunneb oma ümbrust ja inimesi. Teose on välja andnud Säärinsa küla seltsing ja trükikulusid aidanud kanda paljud kohalikud inimesed. Säärinsa küla on peetud Kodavere murrakuala südameks. Raamatus on 78 teksti (nende seas 2 laulu või luuletust, 12 vanasõna ja 14 ütlust või kõnekäändu), sealhulgas ka Lauri Kettunen neljast viibimisest Kodavere kihelkonnas. Lisaks on Ann Kilk lugeja abistamiseks koostanud põgusa ülevaate Kodavere murraku iseärasustest (lk 4–6) ja Kodavere keele väljenditest koos kirjakeelsete vastetega (lk 73–81). Teose lõpul on „Veike sõnaruamat” (lk 82–92, 346 sõna).

„Õlema elon” koosneb olulises osas mälestustest, mida võiks tinglikult pidada ka pajatusteks. Vanasõnad ja kõnekäändud on aga kindlasti pärimuslikud. Sekka on sattunud ka etnograa-

filisi märkmeid: sulenoppimise talgustest (lk 5–10), kirikumõisa päevilistest (lk 14), esimesest televiisorist (lk 15–16), kuketapmisest (lk 25), vanadest toitudest (lk 66–68).

Lugusid on kirja pannud 13 asjaosalist. Kõige viljakam on olnud koostaja ise 19 teksti ja 12 vanasõnaga, järgneb Helgi Suluste 14 tekstiga. Tähelepanuväärne on see, et kõik kaastöölised on naisterahvad. Heal tasemel raamatust leidsin ainult kaks trükiviga: lk 14 ja 94 oli Agnese asemel *Anges* ja lk 51 inglid asemel *iglid*.

Igatahes peaks see raamat pälvima nii folkloristide kui ka murdeuurijate tähelepanu.

Eevi Treial on välja andnud veel teisegi raamatu: „Põlvess põlvve”. Toetajaid ei ole sedapuhku tiitellehel ega pöördel märgitud. Selles raamatus on Kodavere murrakut kirja pannud 26 kogujat, nimetatud on kuut jutustajat. Kirjapanijate seas on seekord ka seitse meest. Raamatus on kokku 118 proosapala, 3 laulu (või luuletust) ja 59 vanasõna või kõnekäändu. Neli kogujat olid esindatud ka eelmises raamatus: Helgi Suluste, Eha Annast, Leida Lepasepp ja mõistagi E. Treial. Ainult ühe tekstiga esinevad 11 isikut. Ella Viirmaa on jäädvustanud 41 teksti, Eevi Treial 37, Helgi Suluste 30 ja Heino Õunap 19. Teistel on kirjapanekuid alla kümne.

Raamat on oluliselt mälestuslik, ent sisaldab ohtrasti etnograafilis-olmelisi seiku mõisaorjusest kolhoositööni, samuti naljandeid, muistendeid ja eriti pajatusi. Viitaksin siin näiteks laptuumängu kirjeldusele (mis jääb küll paraku poolikuks) lk 13–15, kildudele mõisatööst lk 16–17, nekrutipüüdmisele lk 17, kolhoosielule lk 26–27. Lisaks veel lood ennustamisest vana-aastaõhtul lk 29, heinatööst lk 31–32 jpm.

Paraku on siingi nii trükivigu kui ka toimetamistöö puudusi. Lk 12 kõnelakse Ude Osvaldist, kellest juba kolme sõna järel saab Oskar, ent kolme rea

järel on taas Osvald. Trükivigu ma loendama ei hakka. Raamatu üldstiilist langeb välja avalugu (Jüri Vilde mõtisklus), mis pole ei murdeline ega mälestuslik, vaid kodukootult filosoofiline. Raamatu väärtus on tema tõsielulisus paaris pärimuslikkusega. Lisaväärtuseks kindlasti murdelisus.

Igatahes on tegu huvitava, isegi õpetliku raamatuga, mis paratamatult ütleb rohkem kohalikele – kellele on tuttavad nii kirjutajad kui ka lugude tegelased –, vähem võõrastele. Aga lingvistidele, murdeuurijatele ja folkloristidele on raamatuke igal juhul vajalik.

„Põlvamaa muistendid” algab Mari-Ann R Emmeli (ERA töötaja) saatesõnaga, toimetaja – ilmselt ka koostaja – Rein Vill kõneleb teose saamisloost. Raamat on sündinud 2000. aastal toimunud kogumisprojekti tulemusena ja nähtavasti kujunenud nii populaarseks, et on ilmunud juba kaks trükki (2003 ja 2007).

Materjal on esitatud neljas jaotuses: I. Asulad ja talud (29 teksti, 1 kaart, 3 fotot); II. Loodusobjektid¹ (kokku 125 teksti, 6 kaarti, 36 fotot); III. Arheoloogiamälestised² (kokku 39 teksti, 3 kaarti ja 7 fotot); IV. Ehitismälestised³ (kokku 19 teksti, 2 kaarti, 6 fotot, 1 joonis). N-ö süsteemiväliselt on lisatud veel pajatusi inimestest (4 teksti). Raamatus on seega 216 teksti. Nendest 41 on võetud teistest trükistest, 99 on saadud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule arhiivist; 76 teksti on kohapeal kogutud. Kogujaid on olnud 18. See on juba läbinisti folkloorne teos,

¹ Jaguneb omakorda kuude alarühma: 1. Allikad, ojad, jõed (12 teksti); 2. Järved, sood, saared (33 teksti); 3. Kivid (15 teksti); 4. Mäed, orud, koopad (30 teksti); 5. Puud ja metsad (18 teksti); 6. Kiidjärve, Taevaskoja, Saesaare (17 teksti).

² Kolm alajaotust: 1. Linnamäed ja pelgupaigad (14 teksti); 2. Kalmed ja kabelikohad (12 teksti); 3. Pühapaigad (13 teksti).

³ Kaks alajaotust: 1. Kirikud (13 teksti); 2. Mõisad, veskid, kõrtsid (6 teksti).

mille väärtust tõstavad lisatud kaardid ja fotod.

Kahjuks ei saa tekstide esitussüsteemi pidada õnnestunuks. Nimelt on aluseks võetud objektide nimetuste tähestikuline järjestus. Kohalik elanik küllap teab, kus asub üks või teine objekt. Võõras aga vaatab kaarte hämmastusega: järjestikku esitatud objektid asuvad igaüks ise kandis. Vahest olnuks otstarbekam geograafiline järjestus, mis folkloristikas ju tavapärane: algul läänest itta, siis idast läände. Ülevaatlikkusest lähtudes tulnuks ehk kogu aineestik esitada valdade kaupa. Aga see on ainult retsensendi arvamus, kuid kindlasti toetaksid seda ka turistid, kes tahavad tutvuda Põlva folkloorsete vaatamisväärsustega. Võimalik muidugi, et koostaja eesmärgiks oli hoopis muistendimaterjali n-ö teaduslik ülevaade. Sel juhul on antud süsteem õigustatud ja koostaja(te) agarust tuleb kiita. Kahju ainult, et ei jõutud või ei osatud rohkem materjali esile tuua Eesti Kirjandusmuuseumist. Põlva kohapärimusi on seal kindlasti palju rohkem kui 99. Pealegi ilmneb viidetest, et Eesti Rahvaluule Arhiivis on läbi vaadatud 81 köidet, Eesti Kultuuriloolises Arhiivis 13 mappi ja Eesti Rahva Muuseumis viis köidet. See on teadagi üsna tühine osa kogutud ainesest, kuid teose koostamine oli ilmselt hobitöö ja pole alust ette heita, et ei ole kasutatud kõiki võimalikke allikaid. Lähtutud on ilmselt otstarbekuse printsiibist. Muide, kasutatud kirjanduse loendis on 15 nime-tust.

Esile tuleb tõsta, et üle kolmandiku esitatud ainesest on värskest kogutud. See näitab, et kohapärimus on veel elav. Kogujate nimistu raamatu alguses võinuks olla alfabeetiliselt järjestatud. Paraku ei ole märgitud kõiki kogujaid, tundub, et on esitatud ainult 2000. aasta kogumisprojekti osalenud. Kahjuks on meie aja tava see, et lähedasi või lausa korduvaid tekste on suhteliselt

palju. Samuti oodanuks rohkem murdekeelseid tekste.

Põlvale näikse iseloomulik olevat kive pükstes kandev Vanapagan. Seda motiivi leiame mitmes lõigus. Seevastu Kalevipoja-lood tunduvad olevat uue-
mast ajast ja seotud vastava trükiainese tundmisega. Kalevipoeg ongi Kirde-Eesti vägilane, Lõuna-Eestis on ta haruldane. Olemata küll muistendite eriteadlane, võib nentida, et Põlva

kohapärimus ei erine oluliselt Eesti muust kohapärimusest. Tuleb kiita agarat koostajat (või koostajaid), kes on andnud ülevaatliku tutvustuse Põlva kohapärimustest. Tuleb loota, et teisedki maakonnad sellest eeskujust lähtuksid. Nurisejaid võib ju palju olla, aga töö on tehtud ja raamat olemas. See ongi peaasi!

ÜLO TEDRE